

НАПРЯМКИ ОНОВЛЕННЯ ПРИКМЕТНИКОВОЇ ЛЕКСИКИ В СУЧАСНИХ ЗМІ

Наталія Векуа

(Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ,
vekua@i.ua)

Abstract

The article reveals the directions of updating adjective vocabulary in modern media, the influence of extralinguistic factors on the choice and implementation of word-formation resources of modern Ukrainian nomination of adjective derivatives. Moreover, it reveals the expansion of adjective innovations in determinism, and analyzes the reasons for their secondary nomination.

Keywords: adjective, derivative, determinologization, neosemanticization, novelty, secondary nomination, word-forming model.

У сучасному динамічному світі мова має відповідати на виклики суспільства, які надходять з інтеграцією інформаційного простору та розвитком нових технологій. Мовленнева й мисленнева діяльність вимагає при називанні фрагментів позамовної дійсності використовувати всі ресурси мови, співвідносячи їх з позначуваням. Вивчення впливу позамовних чинників на вибір і реалізацію словотворчих ресурсів сучасної номінації перебуває в полі пильної уваги дослідників усіх слов'янських мов. Це праці Ц.Д. Аврамової (Аврамова 2012), Н.Д. Арутюнової (Арутюнова 2007), Г.А. Зализняка (Зализняк 2001), О.А. Земської (Земская 2009), Є.А. Карпіловської (Карпіловська–Кислюк–Клименко та ін. 2017), Л.П. Кислюк (Кислюк 2017), О.С. Кубрякової (Кубрякова 2012), І. Онхайзера (Онхайзер 2010), Г. Пауля (Пауль 1969), О.М. Тихонова (Тихонов 2002), Н.П. Тропіної (Тропіна 2004) та інших.

Останнім часом в українській мові відбуваються зміни, викликані суспільними, політичними, національними, культурними, технічними процесами й супроводжувані змінами в семантичному наповненні й структурній організації мовних моделей.

Оновлення українського лексикону відбувається в декількох напрямках. По-перше, активно поповнюється запозиченнями суспільна, політична, економічна, технічна, наукова, спортивна тощо лек-

сика. По-друге, в сучасній українській мовній практиці термін, потрапляючи до незвичного середовища побутування, зазнає детермінологізації. По-третє, активний лексичний склад слів оновлюється лексемами питомого українського походження, котрі набувають вторинної номінації внаслідок використання імені у вторинній функції.

Мовна динаміка безпосередньо залежить від пізнання реального світу. Внаслідок пандемії коронавірусної хвороби в український лексикон проникли й функціонують запозичення COVID-19, COVID, Covid, Covid-19, ковід і коронавірус. Англіцизм COVID – це абревіатура CoronaVirus Infectious Disease, яку треба було б перекладати КОВІХ (коронавірусна інфекційна хвороба) або КОВІЗ (коронавірусне інфекційне захворювання). У мові новотвори адаптуються непослідовно, тому в практиці сучасного слововжитку немає однастайності щодо функціонування іменників COVID-19, COVID, Covid, Covid-19, ковід: *Через новий спалах Covid під карантин потрапили 108 мільйонів китайців* (УП); *Стратегії боротьби з ковід немає* (ДТ 25.06.2020); *Станом на понеділок, 19 жовтня, у світі зафіксовано 39899915 випадків зараження COVID-19* (ДТ 19.10.2020); *На сьогодні в Україні зареєстровано вакцини від Covid-19 виробництва Pfizer/BioNTech, Astra Zeneca і Moderna* (НВ 05.07.2021).

Від новотворів ковід і коронавірус шляхом суфіксації в українській мові послідовно утворюються відносні прикметники *ковідний* і *коронавірусний*: *Ковідне кільце звужується* (ДТ 11.10.2020); *Польща після низки антирекордів відкриває ковідний госпіталь на стадіоні в Варшаві* (УП 19.10.2020); *Люди похилого віку перебувають у групі найбільшого ризику щодо коронавірусної хвороби* (Укрінформ 16.04.2020); *Нагадаємо, що пандемія коронавірусної інфекції в світі ще не досягла свого піку, заявила офіційний представник Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) Маргарет Харріс* (ДТ 16.04.2020).

Дослідники наголошують на труднощах диференціації префіксально-суфіксального й префіксального способів творення прикметників (Жовтобрюх 1979: 296). Прикметники *антиковідний*, *антикоронавірусний*, *протиковідний* і *протикоронавірусний* розглянемо як префіксально-суфіксальні одиниці, оскільки “визначальним критерієм є семантична мотивація таких прикметників, а не їхня словотвірна структура” (Кислюк 2017: 135). Їхню словотворчу активність реалізовано такими словотвірними типами: 1) словотвірний тип з префік-

сом *анти-* й суфіксом *-н-* зі значенням “який спрямований на боротьбу з тим, що названо твірною основою”: У МОЗ відповіли на запит щодо витрат *антиковідного* фонду (П 21.10.2020) *Жарти жартами, але Україна в плані запровадження драконівських антикоронавірусних ініціатив далеко не перша в Європі* (УП 02.04.2020); 2) словотвірний тип з префіксом *проти-* й суфіксом *-н-* зі значенням “який призначений для запобігання того, що названо твірною основою”: *Протиковідний коктейль також скоротив тривалість симптомів з 14 до 10 днів* (НВ 23.03.2021); *Чому Стокгольм так довго не посилює протикоронавірусні заходи* (ДТ 15.04.2020). Ці словотвірні моделі цілком відповідають законам українського словотворення.

Під впливом кібернетичного простору в сучасній українській літературній мові усталилися термінологічні значення деяких прикметників, наприклад: *активований* і *безпарольний*. Так, *активований* на відміну від семантики в складі хімічних термінів у інформатиці означає ‘підключений до комп’ютера, до мережі Інтернет’: *Автопілот не міг бути активований через відсутність дорожньої розмітки* (ДТ 11.05.2021). Прикметник *безпарольний* при характеристиці комп’ютерних приладів, електронних пристроїв, гаджетів функціонує зі значенням ‘доступний користувачеві без пароля (умовного слова або сукупності знаків)’: *Проект займається розробкою рішень у галузі комп’ютерної безпеки, зокрема безпарольною автентифікацією користувачів і пристроїв на основі блокчейн* (НВ 19.02.2018). Унаслідок інтенсивного розвитку високих технологій та їхнього цілком реального застосування лексичне наповнення й словотвірний потенціал запозичених термінів та їхніх похідних відбувається часткове детермінування. “У цьому процесі провідну роль відіграє політермінування лексики, розширення обсягу семантем у термінів за рахунок подальшої спеціалізації, а також частотність використання у різних функціональних стилях» (Карпіловська–Кислюк–Клименко та ін. 2017: 166).

При вторинній номінації питомих українських прикметників необхідно врахувати зв’язок цього процесу з екстралінгвальною дійсністю, врахувати людський фактор, що об’єднує усвідомлені й підсвідомі мотиви, “колективне несвідоме”, яке притаманне мовному індивідові й соціуму в момент номінації й впливає на вибір назви. Формування нової конотації у прикметника *небесний*, розширення його функційно-семантичного й словотвірного потенціалу відбулося

під час Революції Гідності. Нова номінація *Небесна Сотня* – збірна назва мирних протестувальників, які віддали своє життя за Україну в грудні 2013 – лютому 2014 року. Нове значення прикметника *небесний* і суспільна запитаність сприяли активному словотворенню на його основі нових оцінних значень. Прикметник стали вживати у словосполученнях *Герої Небесної Сотні, День Героїв Небесної Сотні, Орден Героїв Небесної Сотні, алея Героїв Небесної Сотні: Меморіальний комплекс героям Небесної Сотні та Революції гідності був офіційно створений 18 листопада 2015 року та віднесений до управління українського інституту національної пам'яті, а указом Президента України від 12 квітня 2016 року музей отримав статус національного* (НВ 06.07.2018); *Українська асоціація “Єдність” угорської столиці Будапешт створила відео про пам'ять Небесної Сотні...* (Укрінформ 22.02.2021). Неосемантизація прикметника *небесний*, зокрема розвиток його якісно-оцінної семантики, сприяють не тільки позамовні чинники (реалії сучасного українського суспільного життя), а й вплив розвиненої оцінної семантики.

Отже, в оновленні прикметникової лексики виявлено декілька особливостей. По-перше, прикметникові новотвори здебільшого належать до відносних прикметників, утворених від нових іменникових основ. Вони утворюють активні словотвірні моделі, що відповідають сучасній словотвірній нормі та збагачують виражальні засоби мови. По-друге, термін-прикметник у незвичному середовищі функціонування різною мірою втрачає властиве йому спеціальне значення, розширюючи, узагальнюючи його, тобто зазнає детермінологізації. По-третє, властивості семантичних дериватів корелюють з потребами суспільства в первинній номінації нового або в оновленні експресивного фонду словника способом перейменувань (Тропіна 2004: 11). Характер акту вторинної номінації, його функційна спрямованість зумовлені усвідомленими чи підсвідомими настановами номінатора й мовного колективу на відображення властивостей об'єкта номінації.

ЛІТЕРАТУРА

- Аврамова, Ц.Д. 2012, Собствените имена като ресурс за образуване на нови думи в съвременния български книжовен език. В: Ѓориф, Б. – Драгићевић, Р. (уред.), *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима: Зборник радова са*

чотрнаесте межународне научне конференције Комисије за творбу речи при Межународном комитету слависта. Београд: Универзитет у Београду, ФФ, 21–31.

Арутюнова, Н.Д. 2007, *Проблемы морфологии и словообразования*. Москва: Языки славянских культур.

ДТ – газета *Дзеркало тижня*. – <dt.ua>

Жовтобрюх, М.А. (відп. ред.) 1979, *Словотвір сучасної української літературної мови*. Київ : Наукова думка..

Зализняк, А.А. 2001, Семантическая деривация в синхронии и диахронии. *Вопросы языкознания* № 2, 13–25.

Земская, Е.А. 2009, *Словообразование как деятельность*. Москва: КД Либроком.

Карпіловська, Є.А. – Кислюк, Л.П. – Клименко, Н.Ф. та ін. 2017, *Вплив суспільних змін на розвиток української мови*. Київ: ВД Дмитра Бураго.

Кислюк, Л.П. 2017, *Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку*. Київ: ВД Дмитра Бураго.

Кубрякова, Е.С. 2012, *В поисках сущности языка*. Москва: Знак.

НВ – журнал *Новий час*. – <nc.ua>

Онхайзер, И. 2010, Интернационализация глагольного словообразования. В: Клименко, Н.Ф. – Карпіловська, Є.А. (упор.), *Відображення історії та культури народу в словотворенні*. Київ: ВД Дмитра Бураго, 185–198.

П – сайт *Прямий*. – <prtm.ua>

Пауль, Г. 1969, *Принципы истории языка*. Москва: Изд-во иностранной литературы.

Тихонов, А.Н. 2002, Внутренняя форма слова в семантике лексического гнезда. В: Mengel, S. (Hrsg.), *Slavische Wortbildung: Semantik und Kombinatorik*. Münster–Hamburg–London: LIT, 139–155.

Тропіна, Н.П. 2004, *Семантична деривація в сучасній російській мові*. Київ (Дис., рукопис).

Укрінформ – *Українське національне інформаційне агентство*. – <ukrinform.ua>

УП – інтернет-газета *Українська правда* – <pravda.com.ua>